

Kasvu hidastuu Venäjälläkin

Venäjä on Suomelle keskeinen kauppakumppani niin tavaroiden kuin palveluidenkin viennissä. Lisäksi jatkuvasti kasvavalla joukolla suomalaisia yrityksiä on omaa toimintaa Venäjällä. Lupaavista kasvunäkymistä huolimatta vaalien tuoma epävarmuus sekä monet rakenteelliset ongelmat hidastavat Venäjän kasvuvauhtia lähivuosina.

Laura Solanko
Neuvonantaja
Siirtymätalouksien tutkimuslaitos BOFIT
laura.solanko@bof.fi

Venäjän joulukuisten duumavaalien oli tarkoitus olla jokseenkin merkityksettömät vaalit, jotka vahvistaisivat valtapuolue Yhtenäisen Venäjän aseman maan suurimpana puolueena. Varsinainen vaalikamppailukin olikin perin laimeaa, eikä valtapuolue juuri vaivautunut osallistumaan kampanjoiniin. Poliitiikka ylipäättään ja talouspolitiikka erityisesti eivät vaikuttaneet olevan vaaliteemana. Niinpä juuri kukaan ei pitänyt

erikoisena sitäkin, että duumassa hyväksyttiin federaatiobudjetin raamit vuosiksi 2012–2014 jo ennen vaaleja.

Monien yllätykseksi Yhtenäisen Venäjän äänisaalis duumavaaleissa jäi ilmeisestä vaalivilpistä huolimatta hieman alle 50 prosenttiin. Edellisissä, vuoden 2007 vaaleissa puolueen äänisaalis oli 64 prosenttia. Vaalitulos oli merkittävä epäluottamuslause valtapuolueelle ja sen johdolle, ja vaaleja seuranneet laajat protestit Moskovassa ja monissa muissa suurissa kaupungeissa osoittavat kansalaismielipiteen muuttuneen. Kaupunkien keskiluokan vaatimukset vaalivilpin tutkinnasta sekä korruption ja etuoikeuksien purkamisesta on otettava huomioon, jotta edes maaliskuiset presidentinvaalit sujuisivat suunnitellusti. Jo mielenosoitusten salliminen Moskovassa osoittaa johdon suhtautumisen muuttuneen.

Pääministeri Vladimir Putin on yhä presidentinvaalien selvästi suosituin ehdokas, mutta alle 50 prosentin kannatus johtaisi vaalien toiseen kierrokseen ja olisi uusi kolaus valtapuolueelle. Siksi lähiviikkoina tultaneen näkemään perin populistisia puheita ja ikävää loanheitoa. On hyvin mahdollista, että riittävän suuren vaalivoiton varmistamiseksi palkkoja, eläkkeitä tai muita etuuksia kasvatetaan vielä ennen vaalipäivää.

Monet äänestäjien kannalta epämiellyttävät päätökset mm. kunnallispalveluiden hintojen korotuksista sekä tupakan ja alkoholin verotuksen kiristämisestä on jo lykätty vaalien jälkeiseen aikaan kesään 2012. Äänien kalastelemiseksi Putin on jo uhannut erottavansa niiden alueiden kuvernöörit, joilla kunnallispalveluiden hinnat ovat nousseet liian paljon.

Lisäksi yritystoiminnan epäsuora ohjailu perinteisesti lisääntyy vaalien lähestyessä. Esimerkkinä tällaisesta on energiaministeri Sergei Shmatkon lausunto, jonka mukaan hallitus on sopinut suurten öljy-yhtiöiden kanssa, et-

Laura Solanko arvioi Venäjän säilyvän Suomelle tärkeänä kauppakumppanina, vaikka se ei jatkossa enää ylläkään kovin nopeaan talouskasvuun.

Ennen maaliskuun presidentinvaaleja Venäjän talouspolitiikassa on odotettavissa äänten kalastelua.

tei bensiinin kuluttajahinta nouse ennen maaliskuuta 2012, vaikka valmisteveroa nostettiin jo vuoden alusta. Samanlaisia "vapaaehtoisia" vähittäishintojen muutoksia tai inflaatiokorotuksista pidättymisiä lienee odotettavissa alkuvuonna.

Vaikka duumavaalien tulos on merkittävä epäluottamuslause valtapuolueelle, sillä ei ole suoraa vaikutusta talouspolitiikan linjanvetoihin. Oppositio ei ole kovin äänekkäästi kritisoinut harjoitettua talouspolitiikkaa, ja Yhtenäisellä Venäjällä apupuolueineen on joka tapauksessa ehdoton enemmistö vastakin. Budjetti- raamit lähivuosiksi hyväksyttiin jo ennen vaaleja, samoin kuin puolustusmenojen merkittävä kasvattaminen. Näiden päätösten mukaan federaatiobudjetin pienekö alijäämä pyritään supistamaan nollaan vuonna 2015, mikäli öljyn hinta pysyy nykyisellä korkealla tasollaan. Sen sijaan paluuta voimakkaasti ylijäämäisten budjettien ja vakausrahaston kasvatamisen aikaan ei ole näköpiirissä. Poliittisen epävarmuuden lisääntyminen vain vahvistaa tätä kehitystä.

Työnsä aloittanut uusi duuma saanee käsiteltäväkseen mm. Venäjän WTO-sopimuksen ratifioinnin. Tulevalla viisivuotiskaudella duuma joutunee ottamaan kantaa mm. eläke- ja koulutusjärjestelmän uudistamiseen, keskusvallan ja alueiden väliseen tulojenjakoon sekä energisektorin verotukseen. Mikään näistä ei ollut merkittävä teema sen paremmin laimeaksi jääneessä vaalikamppailussa kuin vaalitulosta seuranneissa mie-

lenosoituksissakaan. Merkittäviä uusia linjanvetoja tuskin tehdään ennen uuden presidentin virkaanastumista toukokuussa 2012.

Haasteena aiempaa hitaampi talouskasvu

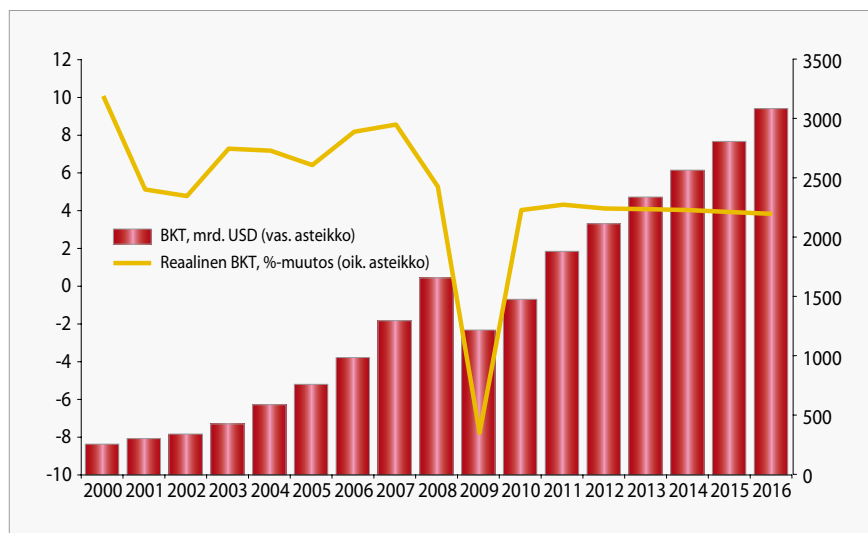
Vladimir Putinin kahden ensimmäisen presidenttikauden aikana (2000–2008) Venäjän talous kasvoi keskimäärin 7 prosenttia vuosittain (kuvio 1). Markkinatalous juurtui Venäjälle, väestön tulotaso nousi, palvelusektori kasvoi ja kaupunkilainen keskiluokka alkoi syntyä. Putinin seuraajan Dmitri Medvedevin koko presidenttikautta leimaa kansainvälisen finanssikriisin aiheuttama syvä talouskriisi, jonka vaikutusten hoitaminen jäi pitkälti pääministeri Putinin vastuulle. Vaikka sekä talous- että keskuspankkipolitiikkaa hoidettiin kriisinkin oloissa pääasiassa erittäin hyvin, BKT supistui 8 prosenttia vuonna 2009. Kohtuullisen ripeästä talouden toipumisesta huolimatta Venäjän kokonaistuotanto ei Putinin tulevan kolmannen presidenttikauden alussa ole palautunut kriisiä edeltäneelle tasolle. Lisäksi paluuta edellisen vuosikym-

menen kasvulukuihin ei ole. Syitä kasvuvauhdin hidastumiseen on monia.

a) Vuodesta 2000 vuoteen 2008 Venäjän keskeisen vientituotteen, raakaöljyn hinta kohosi noin 3,5-kertaiseksi, 27 dollarista 95 dollariin barrelilta. Vientitulojen kasvu, viennin ankara verotus ja hyvin konservatiivinen finanssipolitiikka mahdollistivat Neuvostoliiton aikaisten velkojen maksamisen, valtion vararahastojen ja valuuttavarannon kasvun, palkkojen ja eläkkeiden nostamisen ja mm. vähittäiskaupan räjähdysmäisen kasvun. Pörssikurssit nousivat raakaöljyn hinnan mukana. Samanlainen nousuvauhti tarkoittaisi raakaöljyn yli 350 dollarin barrelihintaa vuonna 2020. Tällaista öljyn ja muiden raaka-aineiden nousuvauhtia maailmantalous tuskin kestäisi. Siksi edelliseen vuosikymmeneen verrattavaa helppoa kasvua ei ole odotettavissa.

b) Kymmenen vuotta sitten kapasiteetin ja perusinfrastruktuurin käyttöasteet olivat 1990-luvun laman jäljiltä melko alhaiset. Nyt yrityskyselyt viittaavat siihen, että tuotannollinen kapasiteetti on käytännössä täyskäytössä. Eli toisin kuin ennen uutta tuotantoa ei synny ilman investointeja. Tämä koskee niin keskeisiä öljyn- ja kaasuntuottajia kuin perusme-

Kuvio 1. Venäjän bruttokansantuote: taso ja kasvuvauhti vuosina 2000–2016.

Lähde: IMF World Economic Outlook (syyskuu 2011).

Öljyn hinnan nousu ei enää jatkossa vauhdita Venäjää kuten ennen finanssikriisiä.

tallia, koneenrakennusta, sähköntuotantoa ja monia palvelualoja. Myös fyysinen perusinfrastruktuuri (maantiet, rautatiet, sillat, sähkön kanta- ja jakeluverkko) on kymmenen vuotta vanhempaa kuin vuonna 2000. Nopean talouskasvun ja kaupunkien autoistumisen seurauksena erityisesti tieverkoston kunto on entistä huonompi. Venäjän tilastolaitoksen mukaan 44 prosenttia paikallisteistä ei täytä niille asetettuja laatuvaatimuksia.

Tilanteen korjaaminen vaatii sekä julkisten että yksityisten investointien merkittävää kasvua. Nykyisin investointiasie Venäjällä on hieman yli 20 prosenttia bruttokansantuotteesta, mikä on kaukana esimerkiksi nopeasti kehittyvien Kaakkois-Aasian maiden investointiasieista. Suuri osa etenkin uusista tuotannollisista investoinneista vaatii toteutukseen pitkäaikaista rahoitusta ja kohtuullisen hyvin ennakoitavaa toimintaympäristöä. Kummankin laita Venäjällä on korkeintaan heikohko.

c) Merkittävien talousuudistusten vaikutukset näkyvät hitaasti. Osa 2000-luvun alun vahvasta kasvusta sai voimaa 1990-luvun talouden järjestelmämuutoksesta, palvelualojen vahvistumisesta ja ulkomaankaupan vapautumisesta. Putinin ensimmäisen presidenttikauden alussa toteutettiin monia merkittäviä uudistuksia mm. maanomistuksessa, verotuksessa ja rahoitusmarkkinoiden säätelyssä, ja näiden muutosten positiivinen vaikutus lienee näkynyt juuri ennen kriisiä. Siksi onkin erittäin huolestuttavaa,

että talouden moniin rakenteellisiin ongelmiin pureutuvat uudistukset vaikuttavat loppuneen liki kokonaan jo ennen talouskriisiä.

Ongelmat mm. byrokratian ja korruption määrässä vaikuttavat pikemminkin pahentuneen viime vuosina. Esimerkiksi Maailmanpankin Ease of Doing Business -vertailussa Venäjä on sijaluvulla 120 kaikkiaan 183 maan joukossa. Tuoreimmassa vertailussa Venäjän sijoitus oli maailman huonoin rakennuslupien saamisessa sekä sähköverkkoon liittymisessä. Nämä yritystoiminnan perusasiat ovat monen Venäjällä toimivan suomalaisyrityksenkin päänaivana.

d) Venäjä on osa maailmantaloutta. Se on avoin, viennistä ja kansainvälisistä rahoitusmarkkinoista riippuvainen talous. Koko maailmantalouden poikkeuksellisen ripeä kasvu vuosina 2002–2007 vauhditti sekä Venäjän vientituotteiden hintojen nousua että auttoi venäläisiä suuryrityksiä hankkimaan investointien vaatimaa edullista pitkäaikaista rahoitusta ulkomailta. Pääsy kansainvälisille lainamarkkinoille on oleellista maassa, jonka talouskehitys nojaa suuryrityksiin. Venäjän kotimainen rahoitussektori on aivan liian pieni energia- ja metallisektorin suuryritysten tarpeisiin.

Kasvun vuosina venäläisistä suuryrityksistä tuli haluttuja asiakkaita kansainvälisillä syndikaattilainamarkkinoilla. Nyt kansainvälisten rahoitusmarkkinoiden epävarmuus on osin sulkenut tämän rahoituskanavan ja kasvava epävarmuus Venäjän keskeisillä vientimarkkinoilla (EU-maissa) on voimistanut pääoman nettovirtausta ulos maasta. Maailmantalouden hitaampi kasvu verottaa myös Venäjän potentiaalista kasvua.

e) Venäjän väestönkehitys (kuvio 2) rasittaa sekä eläkejärjestelmää että työmarkkinoita. Työikäisten miesten suuri kuolleisuus, alhainen syntyvyys sekä toisen maailmansodan heijastumat väestöpyramidissa ovat johtaneet siihen, että työikäiset ikäluokat supistuvat vielä ai-

Yritystoiminnan perusedellytykset ovat heikossa kunnossa ja pääomia pakenee maasta.

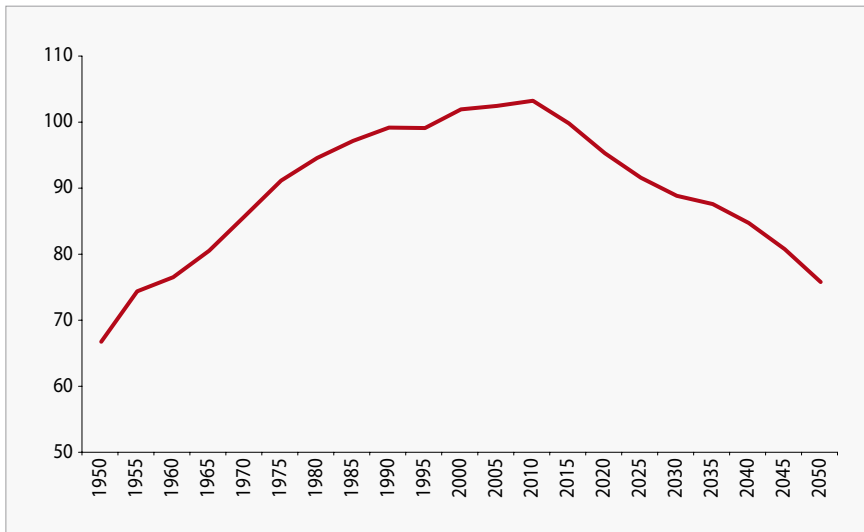
nakin kymmenen vuotta. Tänä vuonna 18 vuotta täyttäviä on puoli miljoonaa vähemmän kuin vuonna 2000. Samaan aikaan eläkeikäisten osuus väestöstä kasvaa, mikä on tehnyt nykyisestä eläkejärjestelmästä kestävämmän. Eläkeikää tulisi nostaa ja eläkkeiden rahoitus pohjaa muuttaa, terveydenhoitoa kehittää ja työperäiseen maahanmuuttoon suhtautua sallivammin, jotta väestökehityksestä kumpuavat vaikeudet eivät hidastaisi talouskehitystä. Mikään näistä muutoksista ei tapahdu nopeasti, ja siksi talouden rakenneuudistusten pysähtymisen 2000-luvun alussa on valitettavaa.

Riittääkö vain kohtuullisen ripeä talouskasvu?

Hidastuvasta kasvuvauhdista huolimatta Venäjän talous kasvaneen tulevan presidenttikauden merkittävästi nopeammin kuin EU-maiden taloudet keskimäärin. Öljyn hinnan pysytellessä nykyiselläänkin Venäjän bkt kasvaisi useimpien ennusteiden mukaan 3–4 prosentin vauhtia vuosina 2011–2016. Kyse on siis kasvuvauhdin hidastumisesta, ei kasvun loppumisesta.

Kansainvälisesti katsoen Venäjän vahvuuksia ovat rikkaat luonnonvarat, runsas viljelykelpoinen maa ja korkeatasoinen luonnontieteiden (erityisesti matematiikan ja fysiikan) tutkimus. Näistä vahvuuksista on viime vuosina hyödynnetty lähinnä luonnonvaroja (erityi-

Kuvio 2. YKn väestöennuste työikäisen väestön määrästä Venäjällä (milj. henkeä).

Lähde: YK, World Population Prospects (2010).

sesti öljyä ja kaasua). Kymmenen vuoden takaiseen tilanteeseen verrattuna Venäjä on nyt merkittävästi vauraampi ja kansainvälisempi, mutta silti matkaa teolliseen ja tekniseen eturintamaan on paljon. Talouden tehokkuutta voidaan parantaa vielä pitkään pelkäämään kopioidulla muualla jo käytössä olevia tekniikoita ja toimintatapoja. Ellei niiden käyttöönottoa hankaloiteta, edellytykset kohtuulliselle kasvulle ovat olemassa.

Keskeinen kysymys lieneekin, riittääkö kohtuullisen ripeä talouskasvu nykyisille vallanpitäjille. Vai vaatiiko keskiluokan ja eläkeläisten pitäminen tyytyväisinä nyt ennustettua nopeampaa hyvinvoinnin kasvua? Kasvun vauhdittamiseksi on laadittu lukematon määrä erinimisiä hallituksen ja presidentin ohjelmia (talouden monipuolistaminen, modernisaatio, 2020-ohjelma, energiastrategia, jne.), mutta ne ovat tyypillisesti jääneet poliittisiksi tahdonilmaisuuksiksi ilman konkreettisia toimenpiteitä. Näiden ohjelmien yksi yhteinen nimittäjä on ollut usko ylhäältä tulevaan talouden ohjailuun ja suuryritysten vetovastuuseen. Venäjällä yritysrahoitteinen t&k-toiminta on yhä perin vaatimatonta, samoin pk-sektorin merkitys työllistäjänä tai kasvun lähte-

nä. Pienyritysten kasvu tyssää liian usein mielivaltaisten tarkastusten byrokraatiin. Venäjällä on helpompaa olla suuri kuin pieni yritys.

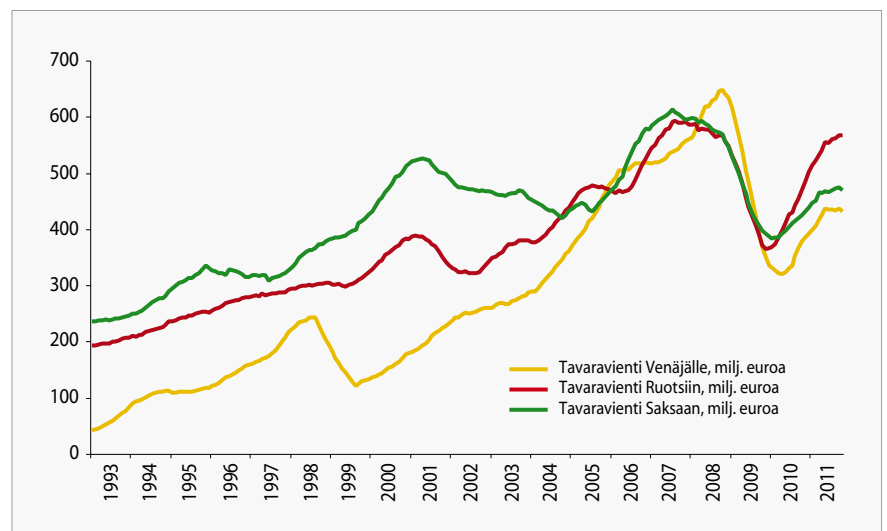
Todelliset kasvun esteet ovatkin huonosti toimivassa liiketoimintaympäristössä. Ylhäältä ohjattuja innovaatio-ohjelmia kestävämmiin kasvu tukisivat vaatimattomakin askeleet avoimen ja ennakoitavan toimintaympäristön luomiseksi. Kun lähtötaso on valtavan al-

hainen, pienetkin parannukset voivat tuntuvasti vauhdittaa kasvua. Maailman kauppajärjestön WTO:n jäsenyys olisi yksi selkeä tapa viestittää Venäjän halukkuudesta sitoutua kansainvälisiin toimintatapoihin (Korhonen ym. 2011). Mutta esimerkiksi rakennuslupien myöntämiseen tai muuhun kotimarkkinoiden toimintaan jäsenyydellä ei ole vaikutusta. Niihin puuttuminen vaatii kotimaisia toimia, joita ei toistaiseksi ole näköpiirissä. Parhaassakin tapauksessa liiketoiminnan sääntelyn purkaminen ja oikeusvaltioperiaatteen rakentaminen vievät vuosia. Ja yhä useammat venäläiset epäilevät, ettei nykyinen poliittinen järjestelmä uskottavasti pysty näihin asioihin tarttumaan.

Suomalaisille Venäjä on kasvava markkina

Yritysten toimintaympäristöön liittyvät ongelmat ovat tuttuja myös Venäjällä toimiville suomalaisyrityksille. Siitä huolimatta Venäjä on paitsi merkittävä vientimarkkina myös kasvavassa määrin merkittävä investointikohte ja osa monen yrityksen kotimarkkinoita. Talouden aiempaa hitaampi kasvuvauhti ei vähen-

Kuvio 3. Suomen tavaravienti Saksaan, Ruotsiin ja Venäjälle.

Lähde: Tulli ja Suomen Pankki.

”Venäjältä on tullut osa kotimarkkinoita monille suomalaisyrityksille.”

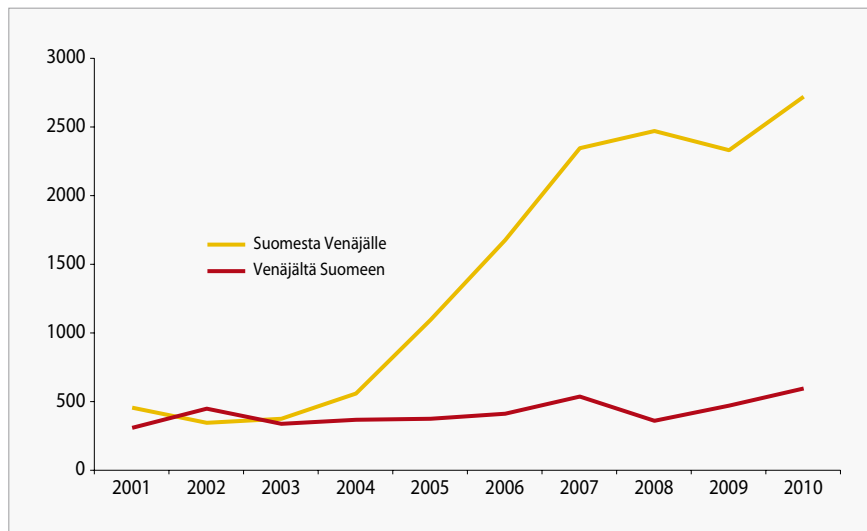
nä Venäjän vetovoimaa, onhan kyseessä noin 140 miljoonan kuluttajan markkina.

Viime vuosikymmenen aikana Venäjä nousi yhdeksi Suomen suurimmista vientimarkkinoista (kuvio 3). Suomen tavaravienti Venäjälle oli 4,7 miljardia euroa vuonna 2010, mikä vastasi 9 prosenttia Suomen koko viennistä. Venäjän osuus Suomen palveluiden viennistä on sekin merkittävää noin 8 prosentin osuudella koko palveluiden viennistämme. Tästä noin 1,5 miljardin euron palveluiden viennistä puolet muodostuu kuljetus- ja matkailupalveluista. Venäläisten yöpymiset suomalaisissa majoitusliikkeissä ovat lisääntyneet, ja venäläismatkailijat vastaavat jo lähes neljänneksestä ulkomaalaisten yöpymisistä Suomessa.

Suuri osa tuontienergiastamme tulee Venäjältä, ja siksi tuonnin arvo vaihtelee energian maailmanmarkkinahintojen mukaan. Vuonna 2010 tavarantuonti Venäjältä oli 9,2 miljardia euroa eli 18 prosenttia Suomen kokonaistuonnista. Yli kaksi kolmannesta tuonnista on öljyä, öljytuotteita ja maakaasua. Näiden energiatuotteiden lisäksi Venäjältä tuodaan Suomeen lähinnä metallituotteita, puutavaraa ja sähköä.

Kaupun lisäksi näkyvä osa Suomen ja Venäjän taloussuhteita ovat kauttakulku- eli transitokuljetukset, joiden arvo on 3–4 kertaa Suomen vientiä suurempi. Erityisesti 2000-luvun puolivälissä Suomen satamat olivat merkittävä tuontiväylä Venäjälle. Silloin noin 30 prosenttia Venäjän kaikesta tavarantuonnista tuli Suomen kautta. Transiton taloudellinen hyöty Suomelle on vähäinen, lähinnä se tuo työtä Etelä-Suomen satamille. Vuon-

Kuvio 4. Suorien ulkomaisten sijoitusten kanta maksutasetilaston mukaan (milj. euroa).

Lähde: Suomen Pankki.

na 2004 työllisyysvaikutuksen arvioitiin olevan noin 4 000 henkeä (Ollus ja Simola 2006). Venäjän omien satamien kasvun ja talouskriisin aiheuttaman tuonnin supistumisen takia osuus on pienentynyt 10 prosentin tuntumaan. Vaikka Venäjän talous ja tuonti taas kasvavat, Suomen merkitys kauttakulkumaana ei enää nouse niin suureksi kuin huippuvuosina.

Maksutasetilastojen mukaisten suomalaisten suorien sijoitusten kanta Venäjällä oli 2,7 miljardia euroa vuoden 2010 lopussa eli noin 3 prosenttia koko suorien sijoitusten kannasta. Kanta oli lähes kuusinkertainen vuosituhannen alkuun verrattuna. Kaikkiaan suomalaisten yritysten Venäjälle tekemien investointien arvoksi arvioidaan jopa 9 miljardia euroa¹, ja nämä yritykset työllistävät Venäjällä yli 50 000 henkeä. Kokoonsa nähden Suomi onkin merkittävä investoija Venäjällä. Suurimpien suomalaisten investoijien joukossa ovat mm. Fortum ja Itella. Viime vuosina Venäjälle ovat investoineet erityisesti kaupan ja logistiikan alan suomalaiset suuryritykset. Venäjäs-

¹ Kaikki tiedot eivät näy suoraan maksutasetilastoissa, koska osa suorista sijoituksista tehdään kolmansien maitten kautta.

tä on tullut osa kotimarkkinoita monille suomalaisyrityksille. Vaikka talouden kasvuvauhti hidastuu, 3–4 prosentin kasvu on yhä hyvin nopeaa verrattuna muihin suuriin eurooppalaisiin markkinoihin.

Venäjän talouden hidastuva kasvuvauhti ja lisääntyvä kilpailu Venäjän markkinoilla tarkoittavat, että kriisiä edeltäneisiin kasvulukuihin ei Venäjänkaupassa ja toiminnoissa vastedes päästäne. Siitä huolimatta Venäjä on yhä meitä lähin suuri ja kasvava markkina-alue. Monelle suomalaisyritykselle Venäjä tarjoaa vastakin merkittävän potentiaalisen markkinan. Mutta toimintaympäristö tulee säilymään vaikeana ja liiketoiminnan pelisäännöt pysyvät erilaisina kuin EU-maissa. ■

KIRJALLISUUS

- Guriev, S. & Tsyvinski, A. (2010), Challenges Facing the Russian Economy after the Crisis, teoksessa Åslund, A. et al. (Eds.): Russia After the Global Economic Crisis, Washington, D.C.: Peterson Institute.
- Ollus, S. & Simola, H. (2006), Russia in the Finnish Economy, SITRA reports 66.
- Korhonen, V. & Hurtt, M. & Sirkjärvi, M. & Salonen, I. & Korhonen, I. (2011), Venäjän integraatio maailmantalouteen, BOFIT Venäjä-tietoisku 2011.